

Шестакова С.О.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
та українознавства
Сумський національний аграрний університет
м. Суми, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО СТРАТИФІКАЦІЮ СПЕЦІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ

Одним із головних завдань сучасної освіти є забезпечення підготовки кваліфікованих спеціалістів, здатних до професійної соціалізації та професійного росту. Фахівець будь-якої галузі повинен не просто здобути певну кваліфікацію, а й мати чітке уявлення про професійні можливості, уміння знаходити інтелектуальні ресурси для вирішення важливих питань професійного характеру. У відповідь на всі виклики сучасності все більшої актуальності набуває питання дослідження різних аспектів професійної комунікації, зокрема й мовних.

Професійна комунікація – це спілкування між спеціалістами певної галузі діяльності, науки, техніки тощо, яке передбачає обов'язкове використання спеціальних мовних засобів, неоднорідних за своїм складом. Підготовка фахівців будь-якої галузі діяльності неможлива без оволодіння не тільки фаховими знаннями, а й спеціальною лексикою відповідного напрямку. Саме оволодіння спеціальною лексикою є умовою адаптації майбутнього фахівця до професійної галузі (мова професійної комунікації формує професійну свідомість, є засобом орієнтації у професійній сфері і важливим елементом професійної комунікації).

Залежно від ступеня кодифікованості та інформаційної змістовності у спеціальній мові прийнято виокремлювати терміни, професіоналізми,

професійні жаргонізми, номенклатуру, терміноїди тощо. Проте єдина думка щодо стратифікації спеціальних мов у науці на сьогодні відсутня. Перед лінгвістами природно постає завдання – вивчити мовні явища, пов’язані з номінативною діяльністю у професійних сферах комунікації.

Під спеціальною мовою зазвичай розуміють тематичну сукупність мовних засобів, які використовуються у професійних сферах людської діяльності, науці, техніці, спорті. За словами В.В.Чепелюк, основними ознаками спеціальних мов є: 1) відкритість їх систем, оскільки вони постійно контактують з іншими галузевими мовами, 2) співвіднесеність не стільки з певною професійною групою, скільки з комунікативним змістом, комунікативним наміром, комунікативною ситуацією, 3) відмінність від літературної мови не тільки у специфічному лексичному наповненні (терміни), а й у словотворенні, словозміні тощо, 4) їх може бути стільки, скільки виникає галузей людської діяльності, 5) вони не є автономними мовними системами, а є частиною національної мови [1].

Дослідження науковцями різних галузей спеціальної лексики дозволили, крім термінів, виокремити й інші спеціальні лексичні одиниці: номени, професіоналізми, професійні жаргонізми, передтерміни, квазітерміни, терміноїди, прототерміни. Ці спеціальні лексеми мають як спільні з термінами, так і відмінні ознаки.

Найбільш поширеними у спеціальній мові будь-якої галузі є наукові одиниці основного типу – терміни. Вони становлять так зване «ядро», «центр» спеціальної лексики будь-якої галузі діяльності. Без термінів неможливе існування наукових теорій і наук у цілому, оскільки вони є основними знаковими одиницями, за допомогою яких фіксуються наукові поняття і передається інформація.

Під термінами розуміються слова і словосполучення, створені для найменування понять у певній галузі науки, техніки, мистецтва тощо. До основних параметрів термінів належать: 1) суворо дефінітивне значення в певній галузі знання; 2) логізованість семантики; 3) конвенційність у вживанні;

4) однозначність; 5) належність до даної термінологічної системи.

До периферійних груп спеціальної лексики належать номенни, які в більшості наукових робіт розглядаються як різновиди термінів, що відрізняються за характером позначуваного поняття. Абстрактні узагальнені поняття позначаються термінами, а конкретні, одиничні – номенами.

На нашу думку, слід погодитися з В.М. Лейчиком, який стверджує, що номенклатурою може бути названа система позначень класів предметів, що належать до однорідного ряду на підставі свідомо обраних ознак цих предметів. Планом змісту номенклатурних одиниць, як і термінів, є загальні поняття, планом вираження, як і власних назв, служать окремі ознаки. У цьому сенсі можна сказати, що номенклатура є проміжним, з'єднувальним ланцюгом у низці номінативних одиниць – між термінами і власними назвами [2, с.24].

Отже, номенни – це найменування одиничних понять, а також, за словами Т.Л.Канделаки, конкретної масової продукції, яка виготовляється за одним і тим же зразком визначену кількість разів [3]. Здебільшого номенни складаються з двох частин: графемної і цифрової. Так, прикладами номенів можуть бути: *трактори К-700, Т-150, ДТ-75, сільськогосподарські машини ГУН-4, КПП-2-150, КПП-250, ППП-7-40, картонлесаджалка САЯ-4, секція культиватора КПС-4, літак ТУ-154, смартфон Samsung Galaxy A7* тощо. Функція буквеної частини номена – визначити місце номена в низці однорідних одиниць та тематичну галузь, до якої він належить. Цифрова частина містить вказівки на технічні характеристики об'єкта.

Ще однією із груп спеціальної лексики є передтерміни – спеціальні лексеми, які використовуються як терміни для називання нових понять, але не відповідають основним вимогам, які висуваються до терміна (найчастіше – вимога лаконічності) [4, с.49]. Передтермінами зазвичай є описові звороти, багатослівні сполуки, які мають у своєму складі сполучники, прийменники, чи одиниці, які варіюються у плані змісту і форми. Передтерміни використовуються як терміни для іменування нових понять, для яких одразу неможливо дібрати термін. Наприклад: *об'ємна аерографіка, 3D-аерографіка,*

тривимірна аерографіка (малюнки на автомобілях).

До периферійних груп спеціальної лексики дослідники одноставно відносять професіоналізми, під якими прийнято розуміти слова, які належать до усного мовлення певного колективу, об'єднаного якоюсь професійною діяльністю, спеціальністю чи професією, наприклад: «*чекушка*» – четверта частина цегли в будівельників, «*подорожник*» – пасажир, якого «підібрали» по дорозі. Достатньо складним є статус професіоналізмів. Деякі спеціалісти відносять їх до: 1) термінів, 2) одиниць ремісничої лексики, 3) спеціальної лексики ненормативного характеру, 4) ненормативної спеціальної лексики, яка обмежена вживанням в усному мовленні професіоналів у неформальних обставинах і часто має емоційно-експресивні конотації. До основних ознак професіоналізмів належать спеціалізація значення, емоційно-експресивні конотації, обмеженість вживання усним мовленням, відсутність офіційного характеру, здатність вступати в системні відношення з іншими пластами спеціальної мови. Посилення ступеня однієї з характеристик – емоційності – переводить професіоналізм до складу професійних жаргонізмів, вживання яких неприпустиме з погляду професійної етики.

Ще одним різновидом спеціальної лексики є подібний до терміна терміноїд. Наприклад, слово «*юбка*» як електротехнічний термін означає частину електропатрона. Терміноїдом називають спеціальну лексему, що використовується для називання недостатньо усталених або несформованих понять, які не мають чітких меж, а значить – дефініцій. Тому терміноїдам не властива точність значення, контекстуальна незалежність і стійкий характер.

Прототерміни – це спеціальні лексеми, які називають не поняття, а спеціальні уявлення. Відмінність між термінами і прототермінами в тому, що в останніх відсутня наукова дефініція, оскільки на початковому етапі ще не існує наукова класифікація, на якій ґрунтується дефініція. З часом частина прототермінів входить до складу наукової термінології. Значна частина базових термінів старих термінологій колись були прототермінами, зокрема *торговець*, *купець* тощо.

В економічній термінології поширеною групою лексики є професійно терміновані номінації – мовні одиниці, зафіксовані в сучасних термінологічних словниках, які будучи фактично професіоналізмами, набули статусу термінів: *"майже гроші"* [near-money] – фінансові активи, найважливіші з яких – нечекові заощаджувальні рахунки, строкові депозити, короткострокові державні цінні папери і ощадні облігації, що не є засобом обміну, але можуть швидко перетворитися у гроші; *"жовте зобов'язання"* [yellow-dog contract] – контракт (нині незаконний), згідно з яким робітник або службовець дає при наймі на роботу у фірму зобов'язання не вступати у трудову спілку, доки він працює в даній фірмі.

Професійно терміновані номінації компенсують знакову недостатність тієї чи іншої терміносистеми. Від терміна їх відрізняють відсутність точності семантичної структури, наявність конотації експресії, оцінності, мотивованості, від передтерміна – не тільки ознака стислості, але й сфера вживання, а також збереження внаслідок переосмислення загальноживаних слів експресії оцінності, пов'язаної з ризиками бізнесу, комерції.

Таким чином, усі названі нами групи лексики належать до спеціальної мови, пов'язаної з професійною комунікацією. При цьому стратифікація периферійних груп спеціальної лексики відрізняється залежно від галузі. Не викликає заперечень той факт, що «ядром» спеціальної лексики є терміни. Проте наявність різних груп спеціальної лексики обґрунтовує необхідність подальшого вивчення їх відповідно до конкретної галузі.

Список використаних джерел:

1. Чепелюк В. В. Функционально-стилистические особенности текстов итоговых документов международных совещаний 1970-1980 гг. : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1992. 18 с
2. Лейчик В. М. Номенклатура – промежуточное звено между терминами и именами собственными. *Вопросы терминологии и лингвистической статистики*. Воронеж, 1974. С.13-25.
3. Канделаки Т.Л. Значения терминов и системы значений научно-

технических терминологий. *Проблемы языка науки и техники. Логические, лингвистические и историко-научные аспекты терминологии.* Москва: Наука, 1970

4. Гринев С.В. Введение в терминоведение. Москва: Московский лицей, 1993.